

ŽIVOT U SJEMENIŠTU NA ŠIROKOM BRIJEGU U VRIJEME ISPITA ZRELOSTI 1941. – 1944.

Godina 1941.

Starješinstvo Hercegovačke franjevačke provincije Uznesenja BDM preko direkcije gimnazije i meštara za klerike (VII. i VIII. r.), internista (sjemeništarci I. – VI. r.), te konviktoraca (gimnazijalci koji stanuju u konviktu za vanjske đake, I. – VIII. r.), kao i za đake koji stanuju kod svojih kuća, a školuju se u gimnaziji, želi školski život dovesti do moguće razine, kako u duhovnom smislu tako i u onom zakonski od Crkve i države određenom. Crkveni propisi vele da su »sjemeništa svijet za se, odijeljena od ostalih redovnika i od svih svjetovnjaka. Malo sjemenište treba da je zgrada rastavljena od samostana ili da je barem zidom od ostalih dijelova samostana posve odijeljeno. Pitomcima se zabranjuje svako općenje s redovnicima i uopće zalaženje u samostan« (Gen. konst., br. 22). Mnogo je nedostataka koje su uprava i vodstvo internatâ u ovim godinama željeli otkloniti. »U sjemeništu troja vrata zjaju prema samostanu i djeca mogu da kao miševi slobodno jure na sve strane; samostanski momci zalaze u dječje zahode; drugi civili u prigodama slobodno ulaze u sjemenište i druže se s đacima, a da ne smatraju potrebnim, da prije za to treba odobrenje prefekta; klerici i svećenici također prolaze kroz sjemenište; onda trčkanje đaka kroz samostan, kad idu po vodu, često puta i na Dućane i na Lišticu prigodom dolaska njihovih roditelja; zalaženje u kuhinju i u sobe samostanskih otaca, izvirivanje u samostan itd.«

Odgjitelji žele »gornja dvojna vrata potpuno zatvoriti«, a donja imati pod ključem. »Od svih vrata ključeve imadu samo prefekti, sjemenišni momak i dekan. Na vrata staviti električno ili koje drugo zvonice, a vrata otvara ili zatvara momak ili dekan. Pristup u samostansku kuhinju đacima potpuno zabraniti. Sjemenište sada ima svoju posebnu čatrnju, pa radi višeg mira u samostanu i radi same discipline đaka, mislim, da bi se moglo bez velike poteškoće zavesti, da djeca ne idu više na samostansku čatrnju. (...) Ograničiti dozvoljavanje sjemeništarcima da idu na Dućane ili na Lišticu.«

Klerikat, kojem pripadaju VII. i VIII. razred i gdje na ispite zrelosti dolazi osmi razred klerika i osmi razred vanjskih đaka, opet je briga za sebe. »Klerikat je svijet za se, odijeljen od drugoga svijeta, da u njemu klerici bolje upiju askezu, crkveni i redovnički duh, disciplinu i nauku. U tom odijeljenom svijetu klerici treba da se potpuno osposobe pa da izađu na njivu Gospodnju kao spremni i potpuni redovnici, izgrađeni ljudi, dobri vinogradari. (...) Prije svega, dakle, trebamo brižno ograditi naše njive, oplesti plot oko naših vinograda. Nemoguće je uzgojiti vinograd nasred puta i bez čuvanja danju i noću. Svaki klanac na vrijeme treba zadračiti, porušeno nanovo sagraditi. Redoviti i slobodni ulaz u vinograd ima samo gospodar (magistar i starješina), druge osobe (ostali redovnici i civili) mogu samo kad on dozvoli i komu dozvoli.« Treba pozornost obratiti i »na prozore«, kuda može ući vanjski svijet preko pisama, političkih novina, drugih svjetskih izdanja i radija. »U našim odgojnim zavodima ne bi se smjelo ništa čitati, što ne služi na izgradnju mladeži.« Pri tom treba imati mudrosti i razboritosti da klerikat ne postane otok za sebe, već s mudročću i ljubavlju povezan s ostalim fratrima u samostanu i sa svijetom u mjeri koja će rečeno još bolje učvrstiti. Klerici moraju uljepšati molitvu Crkve, liturgiju oplemeniti pjevanjem i služenjem. U klerikatu se trebaju naučiti upravo tom umijeću uljepšavanja liturgije: »Na mnogim našim župama imamo sada kapelane, ali na žalost često ni župnik ni kapelan nema pojma o crkvenom pjevanju. Odatle mrtvilo i strašna monotonija na našim sv. misama i na drugim vjerskim činima.«

Da bi život i u materijalnom smislu bio što udobniji, tijekom 1941. godine o. prefekt je u dogovoru s fra Melhiorom Prličem u »prijašnjoj ostavi (dao) urediti malu banju s dva tuša. Banja je sjemeništu neophodno potrebna radi slučajeva svraba i sličnih zaraza. Zid između sjemenišnog dvorišta i samostanske ograde, što ga je 1936. tadanji prefekt o.

Pogled iz zraka na Široki Brijeg, 1934.

Tadija Kožul većim dijelom podigao, produžen je za 27 metara do stolarske radionice i završen. Tako je odijeljena sjemenišna ograda od samostanske. Fra Melhior Prlić postavio je nove električne stupove od centrale na južni dio gimnazije – sjemenište – samostan. Rupe za stupove iskopali su u ljeto 1941. dobrovoljno klerici.«

Godina 1942.

»Protekla je u borbi s mnogobrojnim poteškoćama koje su ometale normalan život. Bilo je poteškoća radi prehrane, a time su se pridružile nedaće vanjskih nemira.« Hercegovina brzo oćuti svaki rat i uvijek joj u tim vremenima pokuca glad na vrata. To je sjemenište s cijelom Hercegovinom i te kako proživjelo u vremenima I. svj. rata. No u sjemeništu se ipak nešto činilo: 10. je ožujka uređena sjemenišna kupaonica; postavljene su nove klupe u sjemenišnoj kapelici 17. ožujka; dva dana ranije, 15. ožujka, sjemenište dobiva nova pravila. »U lipnju su kandidati za Novicijat učinili duhovne vježbe i već naručili prevozilo da krenu u Tomislavgrad na oblačenje, koje je bilo urečeno 24. lipnja. Dolazak partizana u Duvno onemogućio je oblačenje.«

U konvikt za vanjske đake primljena su 133 kandidata. Dana 14. svibnja došlo je do promjene prefekta Konvikta. U samostan je prešao o. fra Leonar-

do Rupčić, a na njegovo mjesto dolazi o. fra Tadija Kožul. U dio zgrade nastanio se na svoju ruku odred talijanske vojske 16. srpnja. »Zauzeli su 6 soba. Prigodom mature bio je u konviktu na stanu i hrani povjerenik ministarstva g. J. Babić. Nakon svršenih izpita priređena je za abituriente oproštajna večera u konviktu. Preko ljeta išao je upravitelj konvikta o. dr. F. Paponja u Zagreb, da nabavi hranu, kako bi se osigurao rad u sljedećoj školskoj godini. U studenom su došli pitomci u konvikt. Poteškoće su bile radi prostorija, koje su zauzeli Talijani. Nakon duljih pregovaranja sa zapovjednikom izpraznili su veliku i malu učionicu i tako su se đaci nekako smjestili.«

Godina 1943.

Dolazi s još težim stanjem. Prehrana je još više otežana zbog prekinuta prometa. »Osim toga partizani su se približavali u našu neposrednu blizinu. Radi toga smo 28. II. morali sjemeništince raspustiti kući. Ponovo smo ih pozvali u sjemenište nakon mjesec dana. 6. VII dobilo je sjemenište od provincijalnog starješinstva dekret, br. 386-43. kojim se đačka (i klerička) ograda daje u izključivu uporabu đacima (klericima).«

Radi nestašice hrane ove godine nijesmo mogli početi sa školskim radom. Stoga smo, kad već nije bilo drugoga rješenja, zatražili od đačkih roditelja,

da plaćaju u naravi. Ugovoreno je dakle, da svaki pitomac donese: 200 kg. kukuruza ili 150 kg. pšenice, 5 kg. suhe svinjetine ili 10 kg. suhe govedine, 3 kg. masti. Velika većina roditelja pristala je na ove uvjete.«

Klerici su preko školskih praznika mnogo radili kako bi prostori što spremniji dočekali novu školsku godinu. Tako su »obojili u samostanu 13 soba, u đaćkom sjemeništu 14 soba i popravili hodnike, u gimnaziji podbojili (stavili cokul) u svim razredima, u klerikatu obojili salu za spavanje, učionicu i zahod. Klerici su također radili i oko samostanskih pčela, čistili hidrocentralu i obavili još neke druge radove. Za vrijeme boravka vojske u klerikatu, klerici su stanovali u samostanu.«

Ratne teškoće sve teže i zaglušnije lupaju na vrata Širokoga Brijega. Zbog nestašice hrane smanjeni su obroci kruha. Pred konviktom za vanjske đake u siječnju je i veljači 1943. »prekrčen dio dvorišta, koji nije spadao u igralište. Tu je predviđen mali park, pa su uzduž i poprijeko ostavljene ceste. Na krčevini su posađene voćke uz cestu, a inače je zemljište zasađeno krompirom, koji je izvrsno rodio, tako da je bilo komada teških 97 dkg.(...) Za vrijeme partizanske i četničke opasnosti koncem veljače, kad je obustavljena škola, većina je đaka ostala u konviktu, jer nijesu mogli otići kućama.«

Dana 15. ožujka vojska opet zauzima iste prostorije u konviktu, koje su Talijani prije toga ispraznili. U nezauzetim prostorijama i po hodnicima držana je đacima nastava sve do konca školske godine jer je druge zgrade – gimnaziju i sjemenište – bila zauzela vojska. Dana 14. V. odlazi vojska iz konvikta. Ali ne zadugo. Budući da su trenutačno bile slobodne, fratri su ih popravili kako bi mogla početi nastava. »Međutim je vojska zauzela 16. X. sve prostorije.«

Godina 1944.

Najrazličitije poteškoće odugovlačile su početak školske godine. Prijamni ispit kandidata za sjemenište održan je 24. srpnja. Istoga je dana održana sjednica nastavničkog zbora pod predsjedanjem o. provincijala dr. L. Petrovića, na kojoj je glavna i goruća točka bila prehrana pitomaca. Odlučeno je da će pristojbe za školovanje i boravak naplatiti u naravi – hrani. Uskoro je održana nova sjednica pod predsjedanjem o. provincijala te je odluka o plaćanju u naravi primijenjena i na konviktorce. Nakon

mного razglabanja i traženja najboljeg rješenja, nastava je trebala započeti 5. i 6. studenoga, što potiče o. provincijal svojim dopisom br. 791-43. kojim odlučuje da se đaci vrate u školske klupe. Dok je upraviteljstvo pripremalo pismene pozive i već bilo obavijestilo nastavnike da se u određeni dan nađu na okupu, došla je vojska i zauzela sve zgrade: gimnaziju, konvikt i sjemenište. Tako je saziv đaka onemoгуćen. Da bi se bar nekako ublažila nastala situacija, nastavnici su đacima zadali određeno gradivo koje trebaju pripremiti za polaganje koje će se održati za prvo polugodište u ožujku 1944.

Godina 1945.

Bitke za Široki Brijeg započele su 1. studenoga 1944. Bile su neprekidne i po stanovništvo pogubne. To je na osobit način očitio samostan. Provincijal fra Leo Petrović mnogim dopisima požuruje fratre da u samostanskom vrtu izgrade protuavionsko sklonište kako bi se fratri, profesori i đaci mogli skloniti od granatiranja. Provincijal je sve činio kako bi se uza sve nedaće organiziralo i neko učenje. U tu je svrhu izmjestio bogosloviju iz Mostara, a na Crnču dao popraviti župnu kuću kako bi mogla primiti barem nešto đaka i profesora sa Širokoga Brijega.

U ovakvom stanju nije moglo biti nikakva govora o školi. Đaci su, doduše, bili povremeno na Širokom Brijegu, no sav im se život sastojao u pomaganju kod sv. misa svećenicima i profesorima, kakvu radu u samostanu i oko njega, privatnom učenju, a najviše su vremena provodili trčeći na znakove opasnosti prema vrtu i skloništu. O tim će događajima kasnije pričati preživjeli svjedoci fra Dobroslav Begić i, sada već pokojni, fra Marko Dragičević i fra Alojzije Sesar.

Široki je Brijeg pao u partizanske ruke 7. veljače 1945. Partizani su u samostanu zatekli dvanaestoricu fratara i sve ih poubijali u ratnom skloništu. Odvodili su ih iz samostanske zbornice jednog po jednog u kratkim razmacima. Fratri su se dostojanstveno, tako svjedoče preživjeli, odazivali prozivci svojih krvnika. Svjesni su bili što ih čeka, no straha nisu odavali. Dijelili su jedni drugima odrješenje grijeha i u tihoj molitvi čekali da krvnici izgovore »Ti!«, te da ih odvedu na smaknuće. Tko je god bio u habitu nije pošteđen pa ni umirući fra Marko Barbarić Lesko, ni bolesni fra Krsto Kraljević. Od profesora koje bilježi zadnje gimnazijalno izvješće školske godine 1943./44. ubijeni su:

- fra Radoslav dr. Vukšić, direktor gimnazije, profesor matematike i fizike, čuvar fizikalne zbirke. On se 6. veljače zbog granatiranja i bombardiranja te strojne i puščane paljbe sklonio u hidrocentralu. Dana 8. veljače izjutra, kad je pucnjava utihnula, s ostalom je subraćom došao Brijegu. Tu su ga uhitili, odveli prema Splitu, smakli na još nepoznatu mjestu.
  - fra Krešimir dr. Pandžić, profesor njemačkog, latinskog i grčkog jezika, bivši direktor gimnazije i provincijal. Strijeljan je između Mostarskoga Graca i Gostuše na divljem proplanku Bila s petoricom svoje subraće. Sklonio se od bitaka za Široki Brijeg u župu Mostarski Gradac.
  - fra Arkadeo dr. Nuić, profesor latinskog, grčkog i francuskog jezika, čovjek iznimne inteligencije i pobožnosti. Usmrtili su ga hitcem u zatiljak, spalili u ratnom skloništu s ostalom subraćom te sklonište zatrpali.
  - fra Fabijan dr. Paponja, nadstojnik konvikta, profesor narodne i opće povijesti i zemljopisa, direktor seoske kase. Sklonio se s drugima u hidrocentralu. Uhićen je 8. veljače i s drugom braćom odveden prema Splitu. Ubijen na nepoznatu mjestu. Do danas mu se za grob ne zna.
  - fra Marko dr. Dragičević, profesor povijesti starog vijeka, latinskog i grčkog jezika, razrednik osmog razreda. Od ratne se pogibelji sklonio u Izbično. Od sv. su ga mise partizani otrgli, uhitili, odveli i ubili na nepoznatu mjestu. Do danas mu se za grob ne zna.
  - fra Leonard Rupčić, profesor francuskog i latinskog jezika, razrednik V. razreda. Uhićen na Širokom Brijegu 8. veljače, odveden prema Splitu i smaknut na nepoznatu mjestu. Do danas mu se za grob ne zna.
  - fra Bruno Adamčik, profesor kompozicije i glazbene znanosti, klavira i pjevanja, razrednik III. razreda. U povlačenju pred partizanima ubijen u kolonama smrti sa stotinama tisuća hrvatskih rodoljuba. Za grob mu se do danas ne zna.
  - fra Tadija Kožul, profesor latinskoga, grčkoga i hrvatskoga jezika, donadstojnik konvikta. Ubijen hitcem u zatiljak, gurnut u ratno sklonište, zapaljen i zatrpan.
  - fra Borislav Pandžić, profesor vjeronauka, nadstojnik sjemeništaraca od I. do VI. r. Hitcem u zatiljak usmrćen, spaljen i zatrpan u ratnom skloništu.
  - fra Dobroslav dr. Šimović, profesor vjeronauka, razrednik VI. r. Smaknut hitcem u zatiljak, gurnut u ratno sklonište, zapaljen i zatrpan.
  - fra Venancije Nenad Pehar, profesor narodne i opće povijesti i zemljopisa, razrednik VII. razreda i čuvar povijesno-zemljopisne zbirke. Partizani su ga 14. veljače 1945. uhitili u samostanu u Mostaru, mučili i ubili, te s još šestoricom subraće bacili u rijeku Neretvu.
- Od maturanata klerika iz ovog su razdoblja ubijeni:
- Markotić, Ante fra Svetislav, maturirao 8. svibnja 1941. Ubijen u kolonama smrti sa stotinama tisuća hrvatskih domoljuba. Za grob mu se do danas ne zna.
  - Majić, Dobroslav fra Ante, maturirao 27. srpnja 1942. Kao bogoslov u kolonama smrti Križnoga puta stigao do logora u Zagrebu gdje je umro od meningitisa u bolnici Sestara milosrdnica 6. kolovoza 1945. Ukopan u Mirogoju, no za grob mu se ne zna.
  - Azinović, Pero fra Albert, maturirao 17. srpnja 1943. godine. Istupio iz franjevačkog reda 20. travnja 1945. Kao bogoslov u habitu došao u Konjic. Nestao na Križnom putu sa stotinama tisuća hrvatskih rodoljuba. Za grob mu se do danas ne zna.
  - Petrović, Berislav fra Julijan, maturirao u zadnjoj generaciji širokobrijeških franjevačkih maturanata 13. srpnja 1944. Smaknut na lokalitetu Lepa bukva u Maceljskoj šumi u noći s 4. na 5. lipnja 1945. s mladomisnikom fra Darinkom Mikulićem i izbičkim župnikom fra Metodom Puljićem. Tijela im sa 1163 drugih nedužnih pobijenih ekshumirana 1992.; zajedno s njima ukopan u kriptu novoosnovane područne crkve Muke Isusove u Frukimu, župa Đurmanec na Macelju 22. listopada 2005.

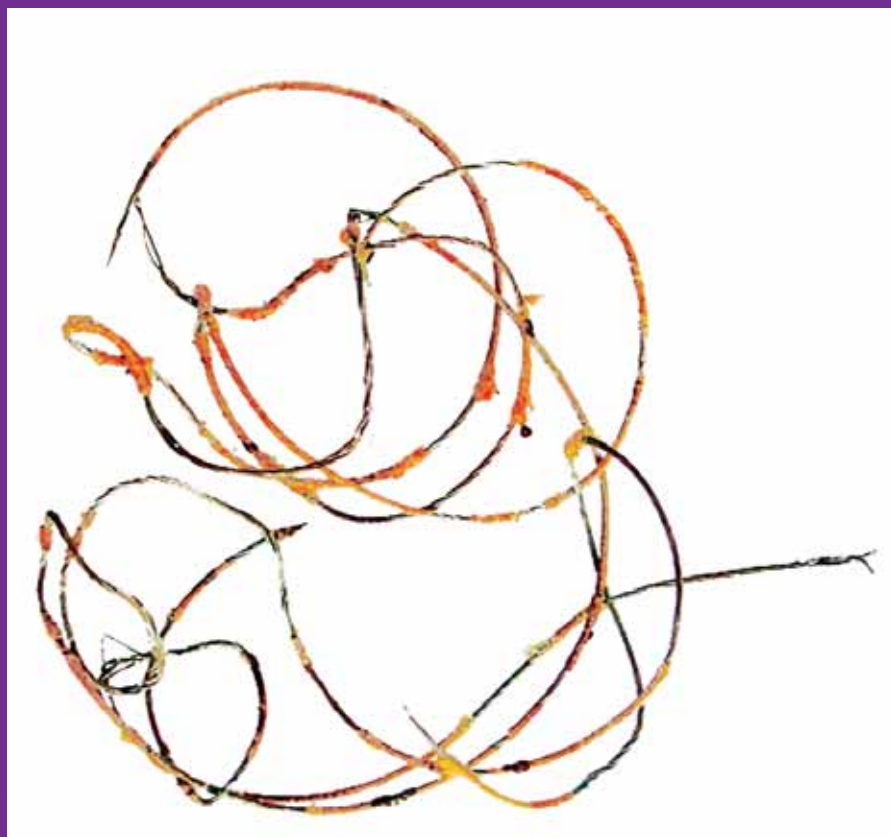
fra Ante Marić

Prilagođeno i preneseno iz *Hercegovine franciscane*, III, 3, Mostar, 2007., str. 203. – 232.

STOPAMA POBIJENIH

glasilo Vicepostulature postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subračé«

*Žica kojom su bili vezani
pobijeni u Zagvozdu*

*Ostatci krunice i
habita pobijenih
fratara u
Zagvozdu*

Godina 1., broj 1 (1), Humac, srpanj, 2008., cijena 3 KM (12 kn)

